

Історія

УДК 35.072.1(477):929 О.Кониський

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16594830>

**Еволюція ідей самостійництва України в теоретичній спадщині О.
Кониського**

Андрусишин Богдан Іванович,

доктор історичних наук, професор, академік Української
академії історичних наук, Академії наук вищої школи України,
заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри історії
та теорії та історії держави і права, м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-5490-6874>

Прийнято: 16.07.2025 | Опубліковано: 29.07.2025

***Анотація. Мета.** Метою дослідження є комплексний аналіз еволюції ідей самостійництва в теоретичній спадщині Олександра Кониського та визначення їхнього значення для формування української культурно-політичної ідентичності в умовах бездержавності. Робота спрямована на висвітлення концептуальних засад діяльності Кониського як одного з провідних представників українського національного руху другої половини XIX ст. **Методи.** У процесі дослідження застосовано проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний і структурно-функціональний методи, що дозволили проаналізувати праці, епістолярну спадщину та публіцистику Кониського у контексті взаємодії культурницьких, еволюційних і політичних стратегій. Використано метод контекстуального аналізу джерел, зокрема щоденників, листів, спогадів сучасників і критичних відгуків дослідників. **Результати.** У*

процесі дослідження з'ясовано, що у листах і публічних виступах він послідовно доводив, що будь-які компроміси, позбавлені чіткої програми національного відродження, зрештою призводять до деморалізації й розпорошення сил. Його скепсис щодо радикальних течій, що формувалися в галицькому і наддніпрянському середовищі, спирався на переконання у хибності швидких революційних рішень без культурного підґрунтя. Як зазначав Кониський, «поміж нашими людьми не бракує таких, що здатні заговорювати народ красивими словами, та не здатні працювати над підвалинами, без котрих не постоїть ніяка будова». Аналіз сучасних історичних досліджень дозволяє простежити, що ця концепція культурного самостійництва посідала окреме місце у розвитку української політичної думки. Її вплив на наступні генерації діячів національного руху виявився у настанові поєднувати ідеї громадянської солідарності з поступовим інституційним укріпленням національного життя. Дослідження також висвітлює суперечності між культурницькими прагненнями й актуальними політичними вимогами того часу. У численних листах він не раз повертався до думки, що «не можна будувати хатину волі, коли одні мурують, а другі без упину підкопують», тим самим окреслюючи роль узгодженості як запоруки успіху. **Висновки.** Установлено, що ідеї еволюційного самостійництва, сформульовані О. Кониським, стали основою для подальшої розробки моделей автономії та конструювання модерної української політичної нації.

Ключові слова: українська національна ідея, державотворення, національна ідентичність, українофіл, М. Драгоманов, українськість, школа істориків, український модерний рух, освіта, націотворення, нація, мислителі модерної доби, О. Кониський, українське відродження, національне питання.

Evolution of ideas of Ukraine's independence in the theoretical heritage of O. Konisky

Bohdan Andrusyshyn,

Doctor of History, Professor, Academician of the Ukrainian Academy of History, Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of History and Theory and History of State and Law, Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-5490-6874>

Abstract. Purpose. *This study aims to conduct a comprehensive analysis of the evolution of the concept of independence in Oleksandr Konyskyi's theoretical legacy and to determine its significance for the formation of Ukrainian cultural and political identity under conditions of statelessness. It seeks to highlight the conceptual foundations of Konyskyi's activities as one of the leading figures in the Ukrainian national movement during the second half of the 19th century. Methods.* *The research applies problem-chronological, comparative-historical, and structural-functional approaches to analyze Konyskyi's writings, correspondence, and publicist works within the context of interactions between cultural, evolutionary, and political strategies. A contextual source analysis method was also employed, particularly in examining diaries, personal letters, contemporaries' memoirs, and critical scholarly responses. Results.* *The study reveals that Konyskyi consistently emphasized, in both his correspondence and public speeches, that compromises without a clear national revival agenda ultimately led to demoralization and fragmentation of efforts. His skepticism toward radical movements in both Galicia and the Dnipro region stemmed from his conviction that revolutionary change without cultural grounding was futile. As Konyskyi remarked, "Among our people, there is no shortage of those who can charm the people with beautiful words yet are*

incapable of working on the foundations without which no structure can stand.” An analysis of modern historical scholarship demonstrates that the idea of cultural independence played a distinct role in shaping Ukrainian political thought. Its legacy can be traced in later generations of national activists, who sought to combine civic solidarity with the gradual institutional development of Ukrainian public life. The research also underscores the tension between cultural aspirations and the urgent political demands of the time. In numerous letters, Konyskyi returned to the theme that “one cannot build the house of freedom if some are building while others keep undermining,” emphasizing unity as a necessary condition for success.

Conclusions. *The study establishes that Konyskyi’s concept of evolutionary independence laid a foundational framework for subsequent models of autonomy and contributed to the broader development of a modern Ukrainian political nation.*

Keywords: *Ukrainian national idea, state-building, national identity, Ukrainophile, M. Drahomanov, Ukrainianness, school of historians, Ukrainian modern movement, education, nation-building, nation, modern-era thinkers, O. Konyskyi, Ukrainian revival, national question.*

Постановка проблеми. О. Кониський — одна з центральних постатей в українському модерному русі, прагнення якого як представника громадівського руху завше були спрямовані на фундаменталізацію усіх сфер українського суспільного життя. Ідеї самостійництва у другій половині ХІХ ст. стали однією з ключових складових українського національного дискурсу, тому погляди Олександра Кониського набули значення не лише як прояв культурної традиції, а й як спроба сформулювати концептуальні основи української окремішності. Актуальність теми визначається потребою переосмислення внеску О. Кониського у розвиток ідеологічної бази українського національного проекту, який поставав у складних умовах бездержавності та внутрішніх протиріч. Аналіз ідей Кониського створює

підґрунтя для глибшого осмислення еволюції політичної думки українців і дає змогу окреслити витoki моделей державності, що були запропоновані у ХІХ столітті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Магістральні напрями осмислення діяльності О. Кониського репрезентовані у працях таких дослідників, як М. Антонович, І. Гирич, С. Єфремов, М. Возняк, К. Студинський, О. Дяченко, І. Телегуз, Ю. Світельська, Г. Стариков, П. Федченко, І. Франко. У сучасній історіографії закріпилася оцінка Кониського як однієї з ключових постатей українського культурно-політичного руху другої половини ХІХ ст.

М. Антонович у кількох розвідках окреслює біографічні етапи Кониського, наголошуючи на його внеску у формування інтелектуальної опозиції імперським наративам. Особлива увага приділена взаєминам із П. Кулішем та участі у громадівському русі. Ці студії акцентують багатогранність особистості дослідника [1; 2; 3]. Г. Стариков у публікації щоденника Кониського розкриває світоглядні орієнтири та моральні імперативи, що визначали його громадську діяльність. Автор простежує взаємозв'язок між особистими рефлексіями і практичними кроками діяча [15, с. 1-5]. І. Гирич підкреслює концепцію культурно-політичної окремішності, що стала ідейною домінантою творчої спадщини Кониського. У розвідці подано аргументи щодо вагомості культурницьких ініціатив діяча для становлення модерного українства [5]. О. Дяченко у статтях про «політику нової ери» та участь Кониського в роботі НТШ розглядає спроби інституалізації українського руху на основі еволюційних ідей, що поєднували культурну автономію з прагненням до політичного самостійництва [8; 9]. К. Студинський та М. Возняк наголошують на галицькому етапі діяльності Кониського, розкриваючи його внесок у налагодження зв'язків між наддніпрянським і галицьким середовищами та організацію перших

українознавчих ініціатив [4; 16]. І. Телегуз і Ю. Світельська звертають увагу на сприйняття постаті Кониського його сучасниками, підкреслюючи амбівалентність оцінок і високий градус полеміки навколо його постаті [17]. С. Єфремов та П. Федченко у своїх працях аналізують літературно-критичні й публіцистичні здобутки Кониського, які стали важливим чинником у формуванні національної самосвідомості українців [10; 18]. І. Франко у брошурі про життя і діяльність Кониського виокремлює вплив його культурницької програми на розвиток українського руху, вказуючи водночас на суперечності у його політичних орієнтаціях [19].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць, дослідження концепції самостійництва О. Кониського не завжди акцентувало увагу на зв'язку між культурною просвітою та політичними вимірами його програми. Не менш дискусійним залишається питання про співвідношення культурницької діяльності й прагнення до політичної автономії, що в окремих працях розглядались відокремлено. Відсутність ґрунтовного аналізу його щоденникової спадщини у взаємозв'язку з практичними діями громадівського руху та публічними оцінками сучасників створює прогалину у комплексному розумінні його поглядів. Недостатньо дослідженим є також вплив концепції еволюційного поступу на формування морально-етичних орієнтирів української інтелігенції кінця XIX ст. Залишається відкритим питання про роль концепту соборності у визначенні пріоритетів національного розвитку, а також специфіку бачення проблеми інтеграції галицького та наддніпрянського середовищ у єдину програму українського відродження. Вирішення цих аспектів сприятиме поглибленому осмисленню місця О. Кониського у розвитку політичної думки й уточненню його внеску у формування національної самосвідомості.

Метою статті є всебічний аналіз концепції самостійництва Олександра Кониського як складника української політичної думки другої половини XIX

ст., окреслення особливостей його культурницької програми, оцінка значення еволюційної стратегії розвитку національної самосвідомості та визначення впливу ідей Кониського на формування моделей українського громадського руху.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українському суспільно-політичному дискурсі другої половини XIX ст. погляди О. Кониського займали виразну позицію, що постала на перетині двох основних течій: культурницької традиції громад і ідей Кирило-Мефодіївського братства, які, хоч і втративши радикальну форму, лишалися актуальними в концепції українського національного руху. М. Гніп вказує, що О. Кониський ще у молоді роки потрапив під ідейний вплив Пильчикова [6, с.23], а знайомство з «Книгою буття українського народу» М. Куліша стало важливою точкою ідейного становлення. О. Мисюра підкреслює, що погляди Кониського перебували у безпосередньому зв'язку зі світоглядними позиціями кирило-мефодіївців, котрі сформулювали перші проекти української автономії у рамках слов'янської єдності.

Водночас ключова відмінність концепції Кониського полягала у збереженні пріоритету національного чинника над соціальним. М. Драгоманов у своїй програмі обґрунтовував необхідність переваги соціальної перебудови суспільства над національними завданнями, вбачаючи в цьому основу демократизації українського життя. Його тріада маніфестувалася формулою: «В культурі – раціоналізм, в політиці – федералізм, в питаннях соціальних – демократизм» [7, 128-129]. Натомість О. Кониський акцентував на еволюційності процесів, що мають спиратися на вже існуючі традиційні форми українського життя. Мислитель не вважав доцільним творення нових моделей суспільної організації, відірваних від історичного досвіду і ментальної основи. В його уявленні національне питання виступало попереднім і визначальним щодо соціального, а здобуття культурної і

політичної незалежності розглядалось як умова для поліпшення матеріального становища українського населення.

У листі до О. Федотовича 1865 року Кониський писав: «Великою утіхою нашою є те, що молодіж тутешня навернулася на руську дорогу і йде просто, не поглядаючи ні на польську ‘интелігенцію’, ні на московське ‘благо’. Доля наша і воля попереду, надія наша не в тих що за нами, а в тих, що перед нами» [16, 322]. У цьому висловлюванні прочитується пряма вказівка на орієнтацію на наступні покоління, яким належить здійснити національне відродження.

Зі спогадів С. Єфремова постає образ Кониського як постаті, що уособлювала ідейний центр українського громадського життя: «В його самітній світлиці проти пам’ятника Бобринському завжди горів огонь великої любови до України, часом один-єдиний навкруги, і не диво, що ми злітались на той огонь...» [10, 378]. Цей образ добре ілюструє поєднання ідейної переконаності та глибокого особистого впливу на середовище молодших діячів.

Змістовим доповненням до позиції О. Кониського є його концепція українофільства, що постає як форма культурного і морального самоствердження українства. У щоденниковому записі від 1 січня 1884 року громадівець зазначав: «Кажу: само лишень українофільство може спасти народ від страшенної темноти, убожества, деморалізації і експлуатації його різними піявками» [15, с.2]. Ця характеристика українофільства як єдиної легітимної стратегії національного поступу демонструє глибоку переконаність автора у культурній місії української інтелігенції.

Ідея морального вдосконалення як підвалини громадянської спроможності українського суспільства теж проходить наскрізною темою його міркувань. У записі від 29 грудня 1883 року дослідник стверджує: «Природніх недостатків людей не викоринить ніяка політична форма! Треба перемінити корінь. Цей корінь – ніщо інше – як моральність, характер

громадян. Скрізь на світі життя і добробут громадян відповідають характеру громадян» [15, с. 1]. У цих словах окреслено тезу про культурно-етичну передумову будь-якої політичної емансипації.

Не менш важливою характеристикою поглядів Кониського є його наголос на неконфронтаційному характері українофільства. Громадівець не раз наполягав, що культурне піднесення не потребує прямих політичних акцій або відкритих конфліктів. У записі від 21 січня 1885 року зазначав: «Чи вже ж таки ви справді не розумієте, що в нашому українофільстві нема, і не повинно і не може бути вашої паскудної політики? Що наше українофільство – культура, а не політика?» [15, с.13]. Тут чітко формулюється дистанціювання від політичних інтриг і підкреслюється пріоритет культурницької стратегії.

Ідеї соборності в творчій спадщині О. Кониського пов'язані з його переосмисленням ролі Галичини як осередку українського національного руху. Учений стояв біля витоків концепції «Галичина – український П'ємонт», а також послідовно підкреслював необхідність перенесення центру української політичної діяльності на галицький ґрунт. Літературознавці Я. Вільна та І. Хворостяний зазначають: «О. Кониський... стояв у колиски формування в Галичині ембріонів спільної всеукраїнської культури: об'єднаної літературної мови, спільної художньої літератури, єдиної національної науки, синхронізованої суспільно-політичної діяльності на міжнародній арені (...) О. Кониський найбільше з усіх наддніпрянських українців зрозумів громадські переваги конституційного ладу Австро-Угорщини і прозорливо запропонував перенести всеукраїнську політичну діяльність на галицький ґрунт» [5].

Оцінюючи підстави для перенесення центру української культурно-політичної активності до Галичини, О. Кониський керувався не лише прагматичними міркуваннями, а й переконанням у тягlostі національної єдності, що ґрунтується на спільному походженні, мові та культурі українського народу. Його спостереження, зроблені під час численних поїздок

до Львова та інших галицьких міст, фіксували помітні зрушення у суспільному житті, які, на його думку, створювали підстави для обережного оптимізму. У щоденниковому записі мислитель зазначав: «Галичина зробила на мене велике враження і піддала сили працювати. З 1865 р., як я вперше був в Галичині, там очевидний і великий прогрес в національному розвої. Київські громадяни не люблять галичан і слідом за Драгомановим вже 10 літ плещуть невідь що!» (вересень 1884) [15, с.10]. У цій оцінці прочитується критика вузького регіоналізму, що суперечив його уявленням про спільну долю розпорошених українців обабіч кордонів.

Звертаючись до питання ролі Галичини у майбутньому національного руху, Кониський формулював тезу про відсутність ієрархії між окремими частинами українського народу. В іншому щоденниковому записі зазначено: «Що проти цього сказати? В Галичині 2 ½ мільйона русинів, а в Росії їх в семеро більше, а чи багацько на Україні з'явилося геніїв? Шевченко – тай годі... Генії являються віками» (вересень 1884) [15, с. 10]. Це твердження свідчить про його прагнення встановити відчуття рівності і гідності серед українців незалежно від їхнього регіону проживання.

Погляди Кониського на проблему історичної невідповідності частини народу до змін не заперечували його переконання у тягlostі національної ідеї як спільного досвіду поколінь. Науковець зауважував: «Ми несемо йому те, чого він не хоче, не вміє і не зможе взяти від нас. Ті чувства, бажання, ідеї, котрі засвоюються лишень досвідом життя кількох поколінь – ми тичемо народові і вимагаємо, аби він зразу перейняв їх...» (10 січня 1884) [15, с.3]. Таким чином, еволюційний характер національного поступу залишався однією з ключових характеристик його концепції.

У критичних висловлюваннях щодо українського руху кінця XIX ст. простежується розчарування О. Кониського в атмосфері політичних інтриг і взаємних звинувачень. У щоденнику від 1885 року він фіксує своє

усвідомлення моральної кризи: «Що за «славний» наш час, дак годі й вимовити. Моральність падає, наче з гори, яка лавина котиться! От думаєш вже дійшли ми до берега і дальше нікуди йти... Як раз! За день берег відсунувся і ми знов простуємо в безодню деморалізації...» [15, с. 2]. Попри такі настрої, мислитель не припиняв підкреслювати обов'язок кожного тримати українську справу незалежно від обставин: «Ще з половини 1882 р. мені ясно стало, що наступив той час, коли людині з такими поглядами, як у мене, треба зійти з ниви громадської праці: я спостеріг, що на цю ниву вийшли інші «женці», злодії... Я сказав собі: «Годі! моїй «пісні» прийшов кінець, коли ж і не кінець, то на якийсь час мусить вона замовкнути»» (1885) [15, с.11].

Дискусія навколо того, якою мірою самостійницькі ідеї Кониського містили в собі панславістські мотиви, має достатньо джерельних підстав. Його рання поезія 1862 року засвідчує прагнення ширшої слов'янської єдності: «Не в тім, щоб, вибившись на волю, // З ляхами знову воювать // Да кров слов'янську проливать // І засівать трупами поле. // Я даром сліз не проливаю:// Слов'ян усіх в одній сім'ї // Побачить хочеться мені» [15, с.39]. Проте вже в 1880–1890-х рр. ці панславістські мотиви значною мірою поступають місце концепції національної соборності українського народу. У щоденниковому записі від 06.01.1886 року видатний діяч модерної доби зазначав: «Слава в вишніх Богу і на землі мир! [...] Аж дух радіє, чуючи звістки про цю згоду, але певно, що це згода тяжкими рефлексами обізветься на нас отут у Києві» [15, с.35]. Тут прочитується спроба одночасно схвалювати спроби порозуміння та зберігати обережність щодо їхніх наслідків.

Загалом, погляди Кониського на українсько-польські відносини тяжіли до ліберальної моделі. За свідченням Дяченка, «полонофільство» Кониського було не стільки наслідком його особистих симпатій до поляків, скільки продиктоване відчуттям реальних потреб консолідації українського національного руху [8, с.59]. І. Франко пояснював це наддніпрянським

походженням Кониського [19], що певною мірою позбавляло його упереджень, характерних для галицьких русинів, які в умовах гострого протистояння з польським населенням змушені були вибудовувати національну ідентичність у формі антагонізму.

Ці обставини визначили специфіку позиції Кониського щодо порозуміння з галицькими радикалами. У листі до Шрага 1894 року вчений гостро іронізує над «общерусским радикалізмом», що прикриває асиміляційні наміри: «От ще новина, на яку Ви зроду-віку не сподівались: ‘наші’ петербургські ‘фили’ загубили і останній розум і останнє почуття поваги національної і захожуються подати до Дурново статут Товариства ім. Шевченка в Петербурзі. Товариство між інчим заводитиме на Україні школи, звісно, з мовою ‘общерусскою’ (сиріч з обрусенієм!!!)... Як бачите, так дійсно Україну ‘свої діти гірше ката розпинають’...» (лютий 1894) [12]. У цьому висловлюванні відчутна гірка іронія щодо тих українців, котрі погоджувались на втрату культурної ідентичності в ім’я надуманого «объединения общечеловеческой культуры».

Важливою площиною еволюції самостійницьких ідей О. Кониського була його діяльність у сфері культурної пропаганди та формування символічного простору української ідентичності. Його участь у вшануванні пам’яті Т. Шевченка засвідчила, що для Кониського українська мова і культура залишалися не інструментами політичної гри, а моральною засадою національного самоствердження. У листі до Шрага мислитель із сумом констатує: «Прозьба моя до царя була нічим більш, як елементарним обов’язком українця. Хоч річ йшла про утиски України; але українці ганьбили мене за прозьбу; дорікали, що ‘хотів вискочити наперед’ і ‘попсовав справу’. Святий його знає, чим я попсовав те, чого попсовати не можна!?» (лист від лютого 1894) [12]. Цей епізод яскраво свідчить про те, наскільки суперечливо

сприймалися навіть помірковані спроби публічного артикулювання українського питання.

Іншим виявом самостійницьких переконань Кониського була його оцінка політики русифікації та замаскованого асиміляційного тиску. У березні 1894 року провідний громадivec писав про позицію Франка і галицьких радикалів: «Цікава річ що скаже ‘радикальная’ (радикалізм на кінці носа) ‘Русская жизнь’. По теорії таких радикалів можна і без рідної мови ‘втягивать местные элементы’; вирізати у 25[-ти] мільйонної маси язика в ім’я ‘объединения общечеловеческой культуры’ річ статечна... От будь я анахтема, коли через 10 літ (звісно при сучасному status quo) матимуть з Франка нове видання Головацького. Аналогію між ними я бачу велику!» [12].

Водночас Кониський не заперечував необхідності міжнаціональних контактів. Його інтерес до україно-польського порозуміння ґрунтувався на переконанні, що тривалий конфлікт з поляками виснажує українську спроможність консолідувати власні сили. У щоденниковому записі 16 січня 1886 року непересічний представник українського національного відродження зауважував: «Вже чого-чого німці, а ще більше поляки не робили, а не перевернули русинів ні в поляків, ні в католиків» [15, с.39]. Ця думка фіксує його переконання у стійкості національної ідентичності, яка дозволяє шукати компроміси без загрози повної асиміляції. Водночас сам Кониський визнавав, що реалії політичного життя Австро-Угорщини і Росії настільки відрізнялися, що «нам чужі були політичні умови австрійської Галичини, галичанам так само чужі були умови політичного життя російської України» [13, с.52].

Характерною рисою його концепції залишався наголос на культурному єднанні українців. У листі до Шрага націєтворець описував вшанування пам’яті Шевченка у Криму: «До мене теж прислали гуртову телеграму по-українськи: ‘Щиро дякуємо за теплі слова про батька українського слова Тараса...’. Можна так і скрізь було спорудити панахиду, коли б в українців

одеських, київських і інш[их] було більше сміливості. Одне слово, Крим цього року гучніш за всіх пом'янув Тараса і в Севастополі, і в Сімферополі, і в Ялті» [14, с.13]. Цей епізод промовисто засвідчує, як символічні акції культурної пам'яті слугували цементуванню відчуття спільності українців у різних регіонах.

Аналіз його оцінок колоніальної політики Росії щодо неросійських народів засвідчує послідовність його підходу: підкорені території зумисне тримають у злиднях і темряві. «Росія не дала татарам досі нічого. Тут, як і скрізь по окраїнах, по краях підбитих, або по таких, що приєдналися з доброї волі 'яко рівний до рівного, вольний до вольного', проходить червоною ниткою та ж сама система, яка давно панує на Україні: краєві культурні голови постинати (засланням, підкупом і всякими іншими заходами деморалізації), а народну масу не випускати з темноти» [14, с.66]. У цих словах окреслено універсальний колоніальний принцип, що однаково спрацьовував як щодо українців, так і щодо кримських татар.

Наприкінці життя Кониський дедалі чіткіше усвідомлював, що його концепція поступової еволюції українського руху та культурної просвіти натрапляє на обмеженість реальних ресурсів. Його гіркі роздуми про внутрішню роз'єднаність української інтелігенції і неспроможність діяти спільно знайшли відбиток у численних листах і записах. Водночас, як зазначає О. Лотоцький, О. Кониський залишався переконаним, що без широкої солідарності українців і погодженості дій між галицькими й наддніпрянськими колами «ніяке самостійницьке будівництво не може мати тривкої основи» [13, с.52].

Ідея соборності, так само як і віра у моральну силу національної ідеї, були центральними для його світогляду. Відомий українолюбець безпосередньо пов'язував поняття культури, моралі і державності, переконаний, що лише «правда і моральність» можуть звести українофільство

на ступінь громадського поважання. У щоденнику від 27 лютого 1884 р. філософ зазначав: «Українофіл, по-моєму, першим своїм обов'язком мусить вважати і пильнувати, щоб життям його і дома, і в громаді керувала правда і моральність. Лишень оці дві умови можуть звести українофілство на ступінь поважання» [15, с. 4]. Ця теза підсумовує сутність Кониського як ідеолога культурного самостійництва.

Висновки. Друга половина XIX ст. позначилася формуванням концепцій української культурної та політичної окремішності, у яких чільне місце посів Олександр Кониський. Його ідейна діяльність ґрунтувалася на поєднанні еволюційного підходу з інституційним проєктуванням автономного розвитку. На основі джерельного аналізу встановлено, що Кониський наполягав на культурному фундаменті як передумові для політичної модернізації. Участь у громадівському русі виявилася в практичних ініціативах: організації просвітницьких товариств, розбудові видавничої справи, публічному захисті української мови.

У щоденниках і листуванні автор послідовно обстоював концепт самопосвяти інтелігенції як чинника національного відродження. Простежено, що критика імперської політики русифікації поєднувалась із наголосом на внутрішній єдності й потребі моральної відповідальності перед громадою. Аналіз суджень Кониського у зіставленні з позиціями М. Драгоманова, І. Франка, Лесі Українки дозволяє окреслити місце еволюційного самостійництва в ідейній карті українського національного руху.

Новизну результатів становить виявлення сталого концептуального ядра у публіцистиці й епістолярії Кониського, яке орієнтоване не лише на культурницьке самозбереження, а й на довготривалу стратегію політичної суб'єктності. Аргументовано, що саме це бачення стало передумовою для наступних моделей автономізму, які почали формуватись у середовищі українських партій початку XX ст. Практичне значення висновків полягає в

тому, що аналіз ідейної спадщини Кониського дає змогу переосмислити етапи інституціоналізації українського національного проєкту в умовах відсутності державності, а також простежити спадкоємність між культурною платформою ХІХ ст. і політичними програмами наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Антонович М. Дві замітки до життєпису О.Я.Кониського // Київська старовина. 1971. № 1-2. С. 89-94
2. Антонович М. Олександр Кониський // 125 років Київської української академічної традиції: 1861–1986 : збірник наукових праць. Нью-Йорк, 1993. С. 181–194.
3. Антонович М. П.О.Куліш і О.Я.Кониський // Український історик. 1970. № 1-3. С. 39-53
4. Возняк М. З життя чернігівської громади в 1861-3 рр. (Листи Леоніда Глібова й Степана Носа до Ол. Кониського) // Літературно-науковий вісник. 1927. Кн. 6. С. 114-124
5. Гирич І. Б. Олександр Кониський – батько української культурно-політичної окремішності [Електронний ресурс]. 2012. Режим доступу: <http://hi-phi.org.ua/historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/413-ihor-hyrych-oleksandr-konyskyi-batkoukrainskoi-kulturno-politychnoi-okremishnosti>
6. Гніп М. О. Громадський рух 1860 рр. на Україні. Харків, 1930. 236 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0002196>
7. Драгоманов М. Автобіографія // ПП «Самі про себе». Нью-Йорк, 1989. С. 128–129.
8. Дяченко О. В. Громадська діяльність О. Я. Кониського у справі втілення соборницьких прагнень українців на початку 1890-х рр.: «політика нової ери» // Вісник Дніпропетровського університету. 2010. №18. С. 57–61.

- [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.calameo.com/read/005273712e96e986d5d11>
9. Дяченко О. В. Діяльність Олександра Кониського в НТШ // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. 2011. №9. С. 81–89. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nuippp_2011_9_12.
10. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Femina, 1995. 540 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001435>
11. Єфремов С. Щоденник. Про дні минулі (спогади). Київ: Темпора, 2011. 792 с.
12. Листи Олександра Кониського до Іллі Шрага: Наукове видання / Упоряд., передмова, примітки Т. П. Демченко, О. О. Мисюра. Чернігів: Просвіта, 2011. 210 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0017420.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0
13. Лотоцький О. Г. Сторінки минулого. Частина перша. Варшава, 1932. Т. VI. 286 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0008226>
14. Олександр Кониський. Листи з Криму / Упоряд., автор передмови та приміток А. Божук. Київ: Науково-дослідний інститут українознавства, 2021. 135 с.
15. Стариков Г. М. Щоденник Олександра Кониського // Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції. Львів, 2013. Т. 265. С. 387–450.
16. Студинський К. Зв'язки О. Кониського з Галичиною в рр. 1862–1863 // Записки наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1929. Т. CL.

17. Телегуз І. Постать О. Кониського в пам'яті його сучасників / І. Телегуз, Ю. Світельська // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції : зб. наук. праць, 31 березня 2021 року / Рада молодих учених університету. Переяслав : Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2021. Вип. 69. С. 117-119. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35756/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%2069.pdf>
18. Федченко П. М. Історія української літературної критики: Дожовтневий період. Київ, 1988. 451 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Fedchenko_PM/Istoria_ukrainskoi_literaturnoi_krytyky_ta_literaturoznavstva_kn1/
19. Франко І. Я. Про життя і діяльність Олександра Кониського. Львів: Вид-во товариства «Просвіта», 1901. 36 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.i-franko.name/uk/BioStudies/1901/KonyskyLife.html>

References

1. Antonovych M. (1971). Dvi zamitky do zhyttiepysu O.Ya. Konyskoho [Two notes on the biography of O.Ya. Konyskyi]. *Kyivska starovyna – Kyiv Antiquity*, Issue 1–2, 89–94 [in Ukrainian].
2. Antonovych M. (1993). Oleksandr Konyskyi [Oleksandr Konyskyi]. In *125 rokiv Kyivskoi ukrainskoi akademichnoi tradytsii: 1861–1986* [125 years of the Kyiv Ukrainian academic tradition: 1861–1986]. New York, 181–194 [in Ukrainian].
3. Antonovych M. (1970). P.O. Kulish i O.Ya. Konyskyi [P.O. Kulish and O.Ya. Konyskyi]. *Ukrainskyi istoryk – The Ukrainian Historian*, Issue 1–3, 39–53 [in Ukrainian].
4. Vozniak M. (1927). Z zhyttia chernihivskoi hromady v 1861–3 rr. (Lysty Leonida Hlibova i Stepana Nosa do Ol. Konyskoho) [From the life of the Chernihiv

community in 1861–3 (Letters of Leonid Hlibov and Stepan Nos to O. Konyskyi)]. *Literaturno-naukovyi visnyk – Literary-Scientific Herald*, Book 6, 114–124 [in Ukrainian].

5. Hyrych I.B. (2012). Oleksandr Konyskyi – batko ukrainskoi kulturno-politychnoi okremishnosti [Oleksandr Konyskyi – father of Ukrainian cultural-political distinctness]. Retrieved from <http://hi-phi.org.ua/historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/413-ihor-hyrych-oleksandr-konyskyi-batkoukrainskoi-kulturno-politychnoi-okremishnosti> [in Ukrainian].
6. Hnip M.O. (1930). Hromadskyi rukh 1860 rr. na Ukraini [Public movement of the 1860s in Ukraine]. Kharkiv, 236 p. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0002196> [in Ukrainian].
7. Drahomanov M. (1989). Avtobiohrafiia [Autobiography]. In *PP “Sami pro sebe”* [“About themselves” Series], New York, 128–129 [in Ukrainian].
8. Diachenko O.V. (2010). Hromadska diialnist O.Ya. Konyskoho u spravi vtilennia sobornytskykh prahnen ukraintsiv na pochatku 1890-kh rr.: “polityka novoi ery” [Public activity of O.Ya. Konyskyi in implementing the unification aspirations of Ukrainians at the beginning of the 1890s: “policy of the new era”]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk University*, Issue 18, 57–61 Retrieved from <https://www.calameo.com/read/005273712e96e986d5d11> [in Ukrainian].
9. Diachenko O.V. (2011). Diialnist Oleksandra Konyskoho v NTSH [Activities of Oleksandr Konyskyi in the Shevchenko Scientific Society]. *Naddniprianska Ukraina: Istorychni protsesy, podii, postati – Dnieper Ukraine: Historical Processes, Events, Figures*, Issue 9, 81–89 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nuippp_2011_9_12 [in Ukrainian].
10. Yefremov S. (1995). Istoriia ukrainskoho pysmenstva [History of Ukrainian literature]. Kyiv: Femina, 540 p. Retrieved from <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001435> [in Ukrainian].

11. Yefremov S. (2011). Shchodennyk. Pro dni mynuli (spohady) [Diary. About past days (memoirs)]. Kyiv: Tempora, 792 p. [in Ukrainian].
12. Konyskyi O. (2011). Lysty Oleksandra Konyskoho do Illi Shraha [Letters of Oleksandr Konyskyi to Illia Shrah]. T.P. Demchenko, O.O. Mysiura (Eds.). Chernihiv: Prosvita, 210 p. Retrieved from http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0017420.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0 [in Ukrainian].
13. Lototskyi O.H. (1932). Storinky mynuloho. Chastyna persha [Pages of the past. Part one]. Warsaw, Vol. VI, 286 p. Retrieved from <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0008226> [in Ukrainian].
14. Konyskyi O. (2021). Lysty z Krymu [Letters from Crimea]. A. Bozhuk (Ed.). Kyiv: Naukovo-doslidnyi instytut ukrainoznavstva, 135 p. [in Ukrainian].
15. Starykov H.M. (2013). Shchodennyk Oleksandra Konyskoho [Diary of Oleksandr Konyskyi]. Zapysky NTSh. Pratsi Istorychno-filosofskoi septsii – *Proceedings of the Shevchenko Scientific Society*, Vol. 265, 387–450 [in Ukrainian].
16. Studynskyi K. (1929). Zviazky O. Konyskoho z Halychynoiu v rr. 1862–1863 [Connections of O. Konyskyi with Galicia in 1862–1863]. Zapysky NTSh – *Proceedings of the Shevchenko Scientific Society*, Vol. CL [in Ukrainian].
17. Teleguz I., Svitel'ska Yu. (2021). Postat O. Konyskoho v pamiaty yoho suchasnykiv [The figure of O. Konyskyi in the memory of his contemporaries]. In *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii* [Trends and prospects of science and education development in conditions of globalization], Issue 69, 117–119. Pereiaslav: Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35756/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%2069.pdf> [in Ukrainian].
18. Fedchenko P.M. (1988). Istoriiia ukrainskoi literaturnoi krytyky: dozhovtnevyi period [History of Ukrainian literary criticism: pre-October period].

Kyiv, 451 p. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Fedchenko_PM/Istoria_ukrainskoi_literaturnoi_krytyky_ta_literaturoznavstva_kn1/ [in Ukrainian].

19. Franko I. (1901). Pro zhyttia i diialnist Oleksandra Konyskoho [About the life and activity of Oleksandr Konyskyi]. Lviv: Prosvita Publishing Society, 36 p. Retrieved from <https://www.i-franko.name/uk/BioStudies/1901/KonyskyLife.html> [in Ukrainian].